

*До спеціалізованої вченої ради
Д 61.051.07 ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26*

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента
Зьолки Валентина Леонідовича
на дисертацію Берназюка Олександра Олександровича
на тему: «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи
розвитку», представлену на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і
процес; фінансове право; інформаційне право
(081 – Право)

Зважаючи на обраний Україною європейський шлях розвитку держави, формування громадянського суспільства, особливої актуальності набуває питання підвищення ефективності та якості публічного управління, що у сучасних умовах неможливо здійснити без запровадження у всі основні сфери суспільного та державного життя новітніх технологій. Використання можливостей таких технологій надає суттєві переваги системі публічного управління та наділяє останню принципово новими якостями.

Слід зазначити, що хоча в останні декілька років в Україні активізувався процес запровадження цифрових технологій у право, завдяки чому утворено нові види державних реєстрів, збільшено кількість електронних адміністративних послуг, автоматизовано виконання деяких управлінських функцій, у цій сфері все ще залишаються невирішеними проблеми правового та організаційного характеру, що позначається на якості та безпечності функціонування таких систем, як електронне урядування, електронне судочинство, електронні послуги та ін. Саме тому наукове дослідження тенденцій та перспектив розвитку цифрових технологій у праві є актуальним напрямом дослідження сучасної правової науки.

Протягом останніх років в українській юридичній науці з'явилися наукові дослідження, зокрема і дисертаційного характеру, які здійснили значний внесок у розвиток вітчизняної правової науки (Голубева Н.Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід; Ільницький М.П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні; Рощук М.В. Трансформація України в цифрову державу: інструменти реалізації та ін.). Водночас огляд наукової літератури свідчить, що дослідження, присвячені проблемам інтеграції цифрових технологій у різні сфери суспільного та державного життя,

включаючи сферу публічного управління, залишаються епізодичними, а тому запропонована тема та наведені на її користь аргументи свідчать, що робота Берназюка О.О. є **актуальною та своєчасною**.

На актуальність теми дисертаційного дослідження вказує також її **зв'язок з науковими програмами, планами**. Дисертація виконувалася відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р., а також згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет» на 2015–2020 рр. Тема дослідження є складовою частиною комплексної теми «Конституційне будівництво в країнах Центральної Європи у ХХ – ХХІ ст.», яка розробляється науковцями Ужгородського національного університету (номер державної реєстрації 0198U007793).

Заслуговує на схвалення й визначення О.О. Берназюком **метою** його дисертаційного дослідження «визначення адміністративно-правових засад використання цифрових технологій у праві та обґрунтування способів і напрямів розвитку та удосконалення законодавства в цій сфері» (стор. 5).

Цілком виправданими у цьому контексті є **завдання**, які дисертант поставив для досягнення вказаної мети, зокрема: визначити поняття цифрових технологій у праві; окреслити значення цифрових технологій у праві; виокремити складові елементи цифрових технологій у праві; дослідити генезис становлення та розвитку цифрових технологій у публічному управлінні; охарактеризувати сучасний стан правового регулювання використання цифрових технологій у праві; дослідити доктринальні підходи до розуміння електронного урядування в Україні; виявити особливості надання адміністративних електронних послуг та визначити їх види; визначити стан правового регулювання електронної форми правових актів; охарактеризувати інші форми використання цифрових технологій у публічному управлінні такі, як електронна демократія, електронна система охорони здоров'я та ін.; окреслити особливості організації електронного судочинства; виявити перспективи запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні; дослідити організацію Електронного суду як основного елементу електронного судочинства в Україні; розкрити адміністративно-правові засади надання послуг електронного юриста/адвоката; навести правову характеристику інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні та розробити їх класифікацію; визначити поняття та особливості електронних державних реєстрів в Україні; виявити основні проблеми застосування цифрових технологій у праві; дослідити зарубіжний досвід правового регулювання цифрових технологій у праві та визначити можливості його застосування в законодавстві України; обґрунтувати перспективи запровадження інноваційних форм цифрових технологій у праві; розробити

рекомендації щодо напрямів та шляхів удосконалення правового регулювання цифрових технологій у праві (стор. 5-6).

Відповідно до поставлених задач дисертаційної роботи **об'єкт та предмет** дослідження визначені правильно (стор. 6).

Обґрунтування наукових положень, висновків і пропозицій, що містяться в дисертації. Сформульовані в дисертації та публікаціях дисертанта (монографії, наукових статтях, тезах наукових доповідей) наукові положення, висновки, пропозиції в цілому є обґрунтованими і переконливими. Їх теоретичний фундамент становлять наукові положення, сформульовані вченими-правниками сучасними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Вони ґрунтуються на законодавстві України та ряду зарубіжних країн (використовується для порівняння), міжнародних документах, що гарантують захист інформаційних прав особи, і визначають практику застосування цифрових технологій у різних сферах публічного управління (матеріали судової практики, звіти суб'єктів владних повноважень, офіційні статистичні дані з досліджуваної проблематики, відкриті дані державних реєстрів).

Достовірність наукових положень, висновків, пропозицій, що виносяться на захист. Про достовірність наукових положень та висновків, що з них випливають, говорить глибока і всебічна їх аргументація даними, одержаними дисертантом з опрацювання робіт вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері електронного урядування, електронної демократії, електронного судочинства тощо, а також у галузі теорії держави і права, адміністративного, інформаційного, адміністративного процесуального права та інших галузей; положеннями міжнародних правових актів; судовою практикою, в тому числі і Європейського суду з прав людини; статистичними даними та узагальненнями соціологічних досліджень; широким комплексом загальнонаукових і спеціальних методів, що є характерними для правової науки (стор. 7-8). У комплексі ці дані забезпечують достовірність одержаних результатів: наукових положень, висновків, пропозицій, прийняття й реалізація яких може сприяти вирішенню цілої низки проблем правового, соціального, організаційного, інституційного характеру у сфері застосування цифрових технологій у праві.

Окрему увагу слід звернути на **апробацію** результатів дисертаційного дослідження, які доповідались та обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях (стор. 18-19). Положення, які містяться в дисертації, повно і всебічно викладені в 37 опублікованих працях, зокрема індивідуальній монографії, 21 науковій статті; 15 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях (стор. 19).

Публікації О.О. Берназюка за темою дисертації та **автореферат** відображають зміст основних положень дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає насамперед в тому, що дисертант в цілому вирішив науково-прикладну проблему щодо визначення адміністративно-правових засад використання цифрових технологій у праві та обґрунтування способів і напрямів розвитку та удосконалення законодавства в цій сфері (стор. 9-17).

Дисертант доводить, що перехід від індустріального до інформаційного суспільства зумовлений стрімким розвитком науки і техніки, створенням новітніх інформаційних (цифрових) технологій та їх поступовим запровадженням у всі основні сфери людської діяльності. У зв'язку із цим виникла потреба державного врегулювання правовідносин у сфері застосування цифрових технологій у різних видах суспільної діяльності, а сама держава постала перед необхідністю запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління, судочинства та інші види юридичної діяльності з тим, щоб відповідати рівню розвитку сучасного суспільства та його вимогам (стор. 36-37).

Розглядаючи цифрові технології у праві, автором запропоновано розрізнити два аспекти даного питання: 1) правове регулювання інформаційних відносин, тобто право як засіб регулювання правовідносин, що складаються у сфері інформаційного обміну в юридичній діяльності, у тому числі із застосуванням цифрових технологій; 2) застосування цифрових технологій у всіх видах юридичної діяльності, включаючи правотворчість та правозастосування, тобто використання цифрових технологій для підвищення ефективності юридичної діяльності (стор. 37). Дисертаційне дослідження ґрунтовно доводить необхідність розмежування понять «електронне урядування» та «електронний уряд», поклавши в основу цього розмежування власне відмінність значень таких категорій, як «уряд» та «урядування». Електронний уряд слід розглядати як спосіб функціонування державного органу, діяльність якого інтегрована в Інтернет-простір та який за допомогою цифрових технологій функціонує у режимі постійної взаємодії як усередині системи (між її окремими елементами), так і ззовні (з іншими органами, урядовими та неурядовими організаціями, громадянами), тобто електронний уряд є елементом електронного урядування (стор. 116-117), а також поняття «електронне судочинство» та «електронний суд», оскільки «електронне судочинство є комплексним поняттям, яке означає особливу форму організації судової влади, що заснована на застосуванні цифрових технологій та спрямована на підвищення доступності, швидкості, високої ефективності правосуддя, а також автоматизацію деяких внутрішньоуправлінських та зовнішньоуправлінських процесів з метою забезпечення реалізації своєї головної функції – здійснення правосуддя на засадах верховенства права, справедливості, відкритості, доступності тощо. У свою чергу електронний суд є елементом електронного судочинства, у межах якого забезпечуються

розгляд та вирішення судової справи за допомогою відповідних інформаційних технологій (стор. 200).

Автором наводяться аргументи на користь необхідності розширення видів електронних адміністративних послуг (стор. 136-137), уніфікації державних реєстрів та ін. (стор. 324).

Це основні, але далеко не повні наукові положення розроблених дисертантом концептуальних шляхів вдосконалення правових та організаційних умов застосування цифрових технологій у праві.

Структурно дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, що містять вісімнадцять підрозділів, висновків, а також списку використаних джерел і додатків. Аналіз запропонованої дисертантом структури його дослідження (визначення й співвідношення змісту, вступу, розділів та їх підрозділів, висновків) дозволяє відмітити її внутрішню єдність та спрямованість на логічне і послідовне розкриття обраної для дослідження проблематики на теоретичному, нормативному та правозастосовному рівнях.

Перший розділ дисертації «Концептуально-правові та теоретико-методологічні засади цифрових технологій у праві» складається з чотирьох підрозділів та розкриває основні поняття та правові засади використання цифрових технологій у праві, визначає історичну періодизацію розвитку таких технологій та сучасний стан правового регулювання в цій сфері.

Необхідно позитивно оцінити позицію дисертанта з приводу того, що інформаційне суспільство в ідеалі має стати синонімом справедливому та правовому суспільству. У зв'язку із цим автор виділяє такі перспективи подальшого розвитку цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності: 1) запровадження окремих елементів електронної демократії (електронні вибори, референдуми), електронних юридичних послуг, електронної освіти, електронної охорони здоров'я тощо та їх законодавче регулювання; 2) удосконалення електронних адміністративних послуг шляхом розширення їх видів, оптимізації строків надання та зменшення бюрократичного навантаження на отримувачів таких послуг; 3) інтеграція національних електронних ресурсів в єдину електронну систему, у тому числі у міжнародних масштабах; 4) приведення стандартів інформаційної безпеки та якості інтерфейсів деяких інформаційно-комунікативних систем у відповідність до європейських норм; 5) підвищення гарантій захисту інформаційних прав громадян у зв'язку з використанням цифрових технологій у праві (стор. 94).

У роботі слушно стверджується, що основними недоліками сучасного стану правового регулювання цифрових технологій у праві є: 1) неузгодженість основних понять та категорій між собою та з нормами ЄС, їх розрізненість у значній кількості нормативно-правових актів; 2) недостатній рівень гарантування захисту персональних даних та нерегульованість прав громадян, інших фізичних та юридичних осіб у

мережі Інтернет; 3) розрізненість нормативно-правових актів та відсутність уніфікованого підходу до визначення процедур застосування тих чи інших видів цифрових технологій у публічному управлінні та інших видах юридичної діяльності (стор. 95).

У другому розділі «Адміністративно-правові засади організації електронного урядування в Україні», що складається з чотирьох підрозділів, досліджено поняття, ознаки та особливості електронного урядування в Україні, проаналізовано сучасний стан правового регулювання електронної форми правових актів, виявлено основні недоліки такого регулювання та розроблено пропозиції щодо їх усунення.

Прогресивною є ідея дисертанта стосовно того, що виникнення та розвиток електронного урядування як особливої форми публічного управління пов'язані з новим етапом суспільного та державного розвитку, за переходу на який держава позиціонується, головним чином, як надавач адміністративних (управлінських) послуг, гарант захисту прав та свобод людини та громадянина; це принципово нова ідеологія у сфері публічного управління, за якої забезпечується оптимальний баланс публічних та приватних інтересів, досягається високий рівень ефективності прийняття управлінських рішень завдяки, зокрема, участі суб'єктів громадянського суспільства в прийнятті таких рішень (стор. 116).

Заслуговує на увагу й твердження автора, згідно з яким головними умовами забезпечення ефективної організації адміністративних послуг через онлайн-сервіси є: 1) наявність можливостей (доступність) та бажання (зрозумілість, інформованість) отримувачів послуг (фізичних та юридичних осіб) отримувати відповідні послуги через онлайн-сервіси, належна інформатизація більшої (переважної) частини населення держави; 2) належна оснащеність органів державної влади та місцевого самоврядування, інших суб'єктів надання адміністративних послуг, інформаційно-комунікаційними технологіями, програмним забезпеченням, що відповідає єдиним стандартам якості, має достатні технічні характеристики; 3) забезпечення безпеки зберігання персональних даних в інформаційно-телекомунікаційних системах надавачів адміністративних послуг, контроль над достовірністю інформації, що міститься у таких базах даних та ін. (стор. 136).

Слід погодитись із автором, що сьогодні в Україні спостерігається поступовий перехід до електронної форми документообігу, у тому числі у сфері правотворчості. Разом із тим, зважаючи на перехідний етап розвитку цифрових технологій у праві, характерною особливістю сучасного етапу є одночасне формування правових актів у письмовій та електронній формах, з яких оригіналом слугує письмова (паперова) форма. У законодавстві України застосовано підхід, відповідно якого визначаються ті види правових актів, оригінал яких не може існувати в електронній формі, тоді як усі інші можуть прийматися в електронній формі та існувати у цій формі

як оригінал. У зв'язку із цим необхідно розрізняти оригінал правового акта в електронній формі, електронну копію правового акта у письмовій формі та електронну копію оригіналу електронного правового акта (стор. 154).

Третій розділ «Правове регулювання застосування цифрових технологій у судочинстві» складається з трьох підрозділів та розкриває особливості застосування цифрових технологій у судочинстві, визначає поняття та особливості електронного суду та електронного судочинства, єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

О.О. Берназюк слушно зауважує, що чинниками, що уповільнюють процес запровадження системи електронного судочинства, є: 1) організаційна, правова, матеріально-технічна неготовність до запровадження всіх елементів системи електронного (відсутність належного комп'ютерного та програмного забезпечення); 2) недостатня уніфікованість інформаційного простору органів судової влади, інших органів публічного управління (несумісність різних елементів системи, відсутність єдиних стандартизованих форм шаблонів документів тощо); 3) неповне врахування ключових потреб користувачів системи (суддів, учасників судового процесу, працівників апарату судів та інших органів забезпечення діяльності органів правосуддя), тобто недостатня функціональна спроможність деяких підсистем (стор. 202-203).

Аналізуючи позиції науковців та законодавство ряду зарубіжних країн дисертант робить висновок, що для реалізації комплексного підходу до забезпечення інформаційної безпеки Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІТС), передусім, необхідно: ввести у нормативний обіг поняття «судова інформація» та визначити його зміст, розробити ранжування судової інформації за критерієм її відкритості та доступності; визначити систему органів та відповідальних осіб за стан забезпечення інформаційної безпеки у судочинстві; сформулювати показники, за якими визначається стан захищеності інформації в ЄСІТС тощо (стор. 229).

У четвертому розділі «Правове регулювання інших форм використання цифрових технологій у праві», що складається з трьох підрозділів, визначаються поняття та особливості надання послуг електронного юриста/адвоката, а також правові засади організації інформаційно-пошукових аналітичних систем та державних реєстрів в Україні.

Слушною представляється думка автора, що перевагами електронної форми надання юридичних послуг порівняно з традиційними є: 1) доступність юридичних послуг (часова – цілодобово, просторова – з будь-якого місця знаходження користувача, фінансова – економія коштів); 2) швидкість отримання юридичних послуг (не потребує довготривалого очікування, у деяких випадках можливо отримати миттєвий результат); 3) висока ефективність юридичних послуг: гарантована відсутність

(мінімальна ймовірність) технічних, логічних та юридичних помилок, можливість урахування та опрацювання значної кількості актів законодавства, судової практики тощо (стор. 281).

Правильним видається підхід автора щодо класифікації державних реєстрів за критерієм доступності інформації, що у них міститься, на: публічні – містять інформацію, яка становить публічний інтерес, унаслідок чого має бути відкритою або частково відкритою з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних», та непублічні – містять інформацію, яка підлягає захисту відповідно до Закону України «Про захист персональних даних», а саме: персональні дані фізичних осіб, юридичні факти, що стосуються фізичних осіб (народження, смерті, одруження, вступу у спадок тощо) (стор. 323).

Розділ п'ятий «Перспективи розвитку цифрових технологій у праві», що складається з чотирьох підрозділів, присвячений визначенню перспектив подальшого розвитку цифрових технологій у праві з урахуванням досвіду зарубіжних країн у цій сфері.

На підставі дослідження зарубіжного досвіду у сфері організації та функціонування електронного урядування, електронного судочинства та інших видів цифрових технологій у праві, дисертант робить справедливий висновок про те, що основною метою масштабного запровадження цифрових технологій у сферу публічного управління у більшості держав світу стало надання доступності та зручності адміністративних послуг та залучення громадян до процесу державного управління; загальні принципи та закономірності запровадження та використання цифрових технологій в праві в переважній більшості зарубіжних країн, як і в Україні, є схожими, проте мають свої особливості (стор. 365).

Слушними також є пропозиції автора щодо внесення конкретних змін та доповнень до законів України «Про адміністративні послуги», «Про захист персональних даних» та ін. (стор. 398).

Особливо звертає на себе увагу системний підхід до аналізу проблемних питань дослідження. Автор у своїй дисертації визначає конкретні шляхи вдосконалення законодавчого регулювання використання цифрових технологій у праві. Безумовно, практичне втілення в законодавство пропозицій, що містяться в роботі, дало б змогу значно підвищити ефективність та інформаційну безпеку надання електронних адміністративних послуг, функціонування державних електронних реєстрів, організацію електронного судочинства та інших видів використання цифрових технологій у праві.

Наукові положення, що були предметом дослідження кандидатської дисертації, в роботі не використовувались.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження Берназюка О.О. має **теоретичне і практичне значення**. Сформульовані й викладені в роботі висновки та пропозиції є певним

внеском у розвиток сучасної правової науки та можуть використовуватись у таких сферах: науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання проблемних питань електронного урядування, електронного судочинства, електронної форми надання адміністративних послуг та інших напрямів застосування цифрових технологій у публічному управлінні; правотворчості – під час вдосконалення адміністративного та інформаційного законодавства, яке регулює порядок та способи використання цифрових технологій у публічному управлінні; правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення практики застосування адміністративного та інформаційного законодавства України, вирішення колізій у сфері правовідносин, які виникають під час використання цифрових технологій у праві та навчальному процесі – під час підготовки підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право України», «Інформаційне право України» тощо. Висновки та пропозиції дисертації також можуть бути використані для вдосконалення навчальних програм перспективного й поточного характеру, навчальних і тематичних планів з наведених дисциплін.

Водночас, деякі положення дисертації викликають заперечення або характеризуються недостатньою обґрунтованістю певних пропозицій. Тож, звернемо увагу на окремі **спірні положення**, які на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації, а саме:

1. Досліджуючи поняття та ознаки цифрових технологій у праві, дисертант згадує таке поняття, як «електронна держава», зазначаючи, що вказане поняття означає поширене застосування цифрових технологій не тільки у сфері державного управління, а й в інших галузях юридичної діяльності: правосудді, адвокатській практиці тощо (стор. 31-32). Видається, що було б доцільно розвинути у роботі ідею «електронної держави», зокрема зазначивши, спосіб її організації, елементи, механізм взаємодії між елементами тощо.

2. У висновках до першого розділу автор зазначає, що: «Основними напрямами застосування цифрових технологій у праві є: електронне урядування (публічне управління); електронний суд; електронні юридичні послуги (консультації); електронний адвокат; електронна демократія» (стор. 53, 92). Зазначений перелік наведений автором як вичерпний. Водночас, такий підхід видається дещо спірним, оскільки використання цифрових технологій у праві не обмежуються вказаними напрямами. Тому наведена точка зору потребує уточнення.

3. Аналізуючи різні наукові підходи до розуміння понять «електронне судочинство» та «електронне правосуддя», дисертант робить висновок, що «ці поняття є тотожними» (стор. 184). Водночас таке твердження видається дещо спірним, оскільки поняття «правосуддя» та «судочинство» не можна

вважати тотожними. У зв'язку з цим, такий висновок потребує додаткової аргументації.

4. Однією з пропозицій автора у частині розвитку електронного судочинства є необхідність введення у нормативний обіг поняття «судова інформація» та визначення його змісту (стор. 229). Вважаємо, що ця пропозиція потребує більш детального обґрунтування, зазначення змісту такої інформації, а також наведення можливих прикладів із досвіду зарубіжних країн.

5. Досліджуючи питання про перспективи запровадження електронної форми надання юридичних послуг (електронний юрист/адвокат) та про організацію інформаційно-пошукових аналітичних систем в Україні, дисертант згадує такі сервіси, як «Закон-онлайн – правовий лікбез», ZakonOnline, «Суд на долоні» та ін. (стор. 272-273, 291-292). Причому, автор ці сервіси відносить як до тих, що використовуються для надання юридичних послуг онлайн, так і до інформаційно-пошукових аналітичних систем.

Така дуальність потребує додаткової аргументації, зокрема, з огляду на запропоноване автором визначення інформаційно-пошукової аналітичної правової системи, як форми забезпечення діяльності суб'єктів владних повноважень, інших суб'єктів публічного права, яка забезпечує доступ до інформації, що міститься у правових інформаційних ресурсах органів державної влади та органів місцевого самоврядування, реєстрах нормативно-правових актів та інших державних реєстрах, недержавних правових ресурсах, а також додатково має аналітичні функціональні можливості, зокрема: пошук запитуваної та пов'язаної з нею інформації, пошук та порівняння різних версій (редакцій) документів, отримання інформації про автора документа, час його створення, структуру документа, можливість проведення статистичного аналізу інформаційної бази у певному розрізі тощо (стор. 327).

Наведені вище та відзначені під час аналізу змісту дисертації положення не вичерпують всього, що може стати предметом дискусії при оцінці та захисті дисертаційного дослідження. Разом з тим для нас є доведеним фактом, що дисертаційне дослідження О.О. Берназюка заслуговує уваги представників правової науки і освіти, законодавця, практикуючих юристів.

Вищевикладене дає підстави для такого узагальненого висновку: дисертаційне дослідження «Цифрові технології у праві: тенденції та перспективи розвитку» відповідає науковій спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право; є самостійним цілісним і завершеним дослідженням, яке вирішує актуальну для правової науки проблему реформування сфери публічного управління. Дослідження зазначеної проблематики дало можливість одержати важливі науково-обґрунтовані результати, пов'язані з створенням концепції

запровадження та використання цифрових технологій у різних сферах публічного управління та юридичної діяльності. Ці результати у своїй сукупності дають нам підставу кваліфікувати дисертаційне дослідження як вагомий внесок у розвиток вітчизняної правової науки. Воно відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а його автор – Олександр Олександрович Берназюк – заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького

В.Л. Зьолка